

MARIA LIPIŃSKA

Historia medycyny na łamach „Służby Zdrowia” w latach 1949–1956

Słowa kluczowe: historia medycyny, czasopiśmiennictwo medyczne XX w.

Zmiana układu sił w Europie i na świecie, jaka nastąpiła po II wojnie światowej, sprawiła, że po 1947 r. władza w Polsce znalazła się pod wpływem obozu prosovietckiego. Wówczas to za jedynie słuszną uznawana była ideologia marksistowsko-leninowsko-stalinowska, a wszystko, co wiązało się z okresem przedwrześniowym 1939 r., postrzegano jako wrogie, a przede wszystkim obce nowemu, i jak wówczas określano, jedynie słusznemu światopoglądowi. Przebudowa społeczeństwa, a zwłaszcza jego sposobu myślenia czy właściwego intepretowania przekazywanych informacji, wymagała jednak czasu. Propagowano więc, za pośrednictwem ówczesnych mediów, a w szczególności prasy, m.in. obowiązkowe uczestnictwo w szkoleniach ideologicznych, tzw. kursach dla aktywu, konferencjach naukowych, kongresach nauki, w rzeczywistości będących – jak pisano po latach – manifestacjami „wiernopoddaństwa”¹.

W Polsce po 1947 r. nowy system prasowy okazał się przeciwieństwem przedwojennej tradycji czasopiśmienniczej². Odtąd jedynie organa bądź instytucje prorządowe skupiały praktycznie całą informację³.

¹ T. Rzepa, *Problematyka tekstów psychologicznych z okresu trudnego nie tylko dla polskiej psychologii*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2006, nr 3, s. 193–194.

² J. Łojek, J. Myśliński, W. Władyka, *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988, s. 155, 158.

³ W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003, s. 171.

Środki przekazu, w tym prasa, wyrażały przede wszystkim „interes władzy”⁴. Nadzór⁵ nad mediami powierzano „zaufanym” osobom, zazwyczaj legitymującym się przedwojennym stażem w partii komunistycznej. Dotyczyło to również osób publikujących na łamach ówczesnej prasy⁶.

Środowisku medycznemu zalecano⁷ lekturę dość rozpowszechnionego w badanym okresie czasopisma „Służba Zdrowia”⁸. Wydawany od połowy 1949 r. (w wysokim nakładzie 20 tys. egz.) ogólnopolski tygodnik był jednym z przykładów ówczesnego prorządowego czasopisma adresowanego do określonej grupy zawodowej. Pismo to miało „spełniać wielką rolę masowego organizatora i wychowawcy”⁹ w duchu ówczesnych osiągnięć medycyny, a szczególnie teorii pawłowizmu¹⁰. Jego wydawcą był Lekarski Instytut Naukowo-Wydawniczy, pierwszym zaś redaktorem „teoretyk i polityk socjalistycznej ochrony zdrowia” dr Walerij Titkow¹¹. Na łamach pisma publikowano m.in. artykuły dotyczące aktualnych zagadnień służby zdrowia. Poruszano także tematy związane z historią medycyny, który to problem wydawał się dość istotny zwłaszcza w obliczu przemian zachodzących w państwie. Tolerowanie historii medycyny uprawianej „na sposób” przedwrześniowy było bowiem dla ówczesnych władz nie do przyjęcia.

W poniższym artykule analizie poddano osiem roczników czasopisma „Służba Zdrowia” z lat 1949–1956¹², skupiając się głównie na

⁴ R. Habielski, *Zatrzaśnięte wieko: zniszczenie mediów*, [w:] A. Skworza, A. Niziołka (red.), *Biblia dziennikarstwa*, Warszawa 2010, s. 362–363.

⁵ W nowo powstałym państwie polskim dominował rozbudowany aparat przemocy (Milicja Obywatelska i organy bezpieczeństwa) znajdujący się pod kuratelą sowiecką. W. Roszkowski, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003, s. 209–210, 107.

⁶ Kierownictwo kluczowych ogniw systemu prasowego, jak też naczelni redaktorzy prasy PPR należeli do „zamkniętego kręgu wtajemniczenia”, czyli tzw. ścisłej nomenklatury politycznej. Z. Sokół, E. Ciborska, *Dziennikarze z władzą nie zawsze w parze*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z. 1, s. 205–206; były to tzw. stanowiska z nadania politycznego.

⁷ „[...] zaleca się popularyzowanie i prenumeratę czasopisma „Służba Zdrowia”. Zaleca się również nawiązywanie stałej współpracy z redakcją pisma w celu informowania jej o aktualnych zagadnieniach i osiągnięciach terenu”, Dz. Urz. MZ z 1949 r. nr 22, poz. 165.

⁸ Więcej informacji w: M. Lipińska, *Średnie szkolnictwo medyczne w Polsce w opinii prasy zawodowej w latach 1948–1961 na przykładzie szkolnictwa pielęgniarskiego, położniczego i farmaceutycznego*, praca doktorska pod kierunkiem prof. dr hab. B. Urbanek, Warszawa 2014, s. 50–55.

⁹ „Służba Zdrowia” 1949, nr 1, s. 1.

¹⁰ Pawłowizm – teoria i metoda badania czynności wyższych ośrodków systemu nerwowego, oparta na koncepcji odruchów bezwarunkowych i warunkowych, B. Szabuniewicz, *Zarys fizjologii człowieka, cz. II*, Gdańsk 1957, s. 464–465.

¹¹ T. Roźniatowski, *Start do nowej „pięćsetki”*, „Służba Zdrowia” 1959, nr 12–13, s. 9.

¹² Stanowiącego, jak wówczas pisano, „ideologiczno-propagandowe ramię Ministerstwa Zdrowia”, „Służba Zdrowia” 1949, nr 1, s. 1.

tematyce związanej z zagadnieniem historii medycyny i farmacji, jej rolą we współczesnym społeczeństwie oraz ówczesną interpretacją wydarzeń historycznych.

Nowy, powojenny ustrój społeczny wyznaczył ściśle główne kierunki rozwoju poszczególnych nauk, w tym również historii medycyny. Tradycyjnej historii medycyny zarzucano wówczas mechaniczne gromadzenie kolejnych faktów¹³, bez jakichkolwiek wyjaśnień i komentarzy¹⁴. Postrzegano ją także jako „posegregowane chronologicznie zbiorowisko szczegółów i prac biograficznych”, uniemożliwiające prawidłowe ich zrozumienie. Przypisywano jej również zawłaszczanie odkryć i wynalazków w zakresie medycyny¹⁵ oraz służalczość i uległość wobec silniejszej burżuazji zagranicznej. Ówczesna krytyka nie oszczędzała też przedwojennych historyków medycyny, których określano jako „garstkę niewiedomego chowu kosmopolitów głoszących wrogi [...] nihilizm narodowy”, oskarżając przy tym o szkalowanie „wielkiego narodu rosyjskiego” i rozpowszechnianie kłamstw o jego odwiecznym zacofaniu¹⁶.

Wobec osób uznawanych przez ówczesne władze za obce ideowo praktykowano wykluczenie z pracy zawodowej. Starszej generacji naukowców ironicznie oferowano nawet „wszechstronną pomoc w niełatwym dla nich procesie przezwyciężania pozostałości poprzednich okresów historycznych”¹⁷. Zakazywano wykładów na wyższych uczelniach lub kierowano na przymusową emeryturę. Tego typu postępowanie zastosowano m.in. wobec nestora historii medycyny prof. Władysława Szumowskiego¹⁸ czy prof. Adama Wrzoska.

Temu oto wizerunkowi przedwojennej historii medycyny w badanym okresie zaczęto przeciwstawiać naukę opartą na marksistowskiej

¹³ Zarzucano np. niedostrzeżenie związku przyczynowego między kryzysami gospodarczymi a epidemiami, F. Widy-Wirski, *Burżuazyjna historia medycyny – zaprzeczeniem nauki*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 25, s. 5.

¹⁴ Wyjaśnienia – jak podkreślano – mogłyby być niewygodne dla klasowych mocodawców autora, wyjaśnienie autorki.

¹⁵ Np. wypracowaną przez polskiego chirurga Rydygiera operację odźwiernika przypisano Billrothowi; a odkrycie w 1874 r. przez prof. Tadeusza Browicza zarazków duru brzuszego uznano sześć lat później jako odkrycie Ebertha. F. Widy-Wirski, dz. cyt., s. 5.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ *Witamy I Kongres Nauki Polskiej*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 26, s. 1.

¹⁸ Został on – mimo ogromnego deficytu kadry naukowej – przeniesiony na „zasłużoną emeryturę”, W. Szumowski, *Historia medycyny filozoficznie ujęta*, Kęty 2008, s. 13–14. Szumowski Władysław (1875–1954), lekarz, historyk i filozof medycyny, od 1920 r. prof. UJ; od 1938 r. PAU; autor ponad 150 prac z historii medycyny oraz propedeutyki, logiki i etyki lekarskiej, m.in. *Historia medycyny filozoficznie ujęta* (1935), *Historia medycyny* (1961), *Dzieje filozofii medycyny, jej istota, nazwa i definicja, Logika dla medyków* – Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku*, t. 1, z. 2, autor biogramu Z. Gajda, Warszawa 1994, s. 106–108.

metodzie dialektycznej¹⁹. Nawoływano do udostępniania i upowszechniania osiągnięć polskiej medycyny przez podkreślanie znaczenia i wartości prac polskich uczonych²⁰. Popierano prace eksperymentalne tworzone w oparciu o tzw. metodykę pawłowską²¹ oraz krytykę naukową warunkującą „stały postęp nauki”²². Gloryfikowano przy tym naukę radziecką jako „najbardziej przodującą na świecie”²³, a krytyce poddawano nauki medyczne oraz stan służby zdrowia w krajach kapitalistycznych²⁴. Jednym ze znaczących przykładów może być artykuł dr Stefani Jabłońskiej *Wsteczny charakter amerykańskiej nauki lekarskiej*²⁵ (1950), w którym autorka zwracała uwagę na fakt funkcjonowania na zachodzie prywatnych uczelni medycznych, co utożsamiano wówczas z charakterystycznym dla Zachodu elitaryzmem czy tzw. kastowością tamtejszego środowiska lekarskiego. Innym przykładem krytyki sposobu uprawiania historii medycyny w zamierzczej przeszłości był też cykl artykułów światopoglądowych autorstwa L. Kaltenbergha pt. *Kartki z niedawnej historii*²⁶. Podstawę do rozważań stanowiły tu wydarzenia historyczne, natomiast sposób ich prezentacji, zawierający krytykę służby zdrowia w ustroju kapitalistycznym, miał wymiar społeczno-polityczny.

¹⁹ F. Widy-Wirski, dz. cyt., s. 5.

²⁰ M. Łyskanowski, *Podkreślać elementy postępu w tradycjach medycyny polskiej*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 42, s. 4.

²¹ Wykorzystującej – jak pisano – bogaty dorobek współczesnej biologii radzieckiej opartej na pracach i odkryciach Miczurina, Łysenki oraz badaniach Lepieszyskiej. [H. Wilczyński] (hw), *Ważne zadania czasopism lekarskich*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 17, s. 1–2.

²² Tamże.

²³ Wypowiedź dr. W. Titkova pełniącego funkcję Dyrektora Departamentu Szkolnictwa i Nauki. W. Titkow, *Radziecka nauka medyczna przodującą nauką na świecie*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 7, s. 3.

²⁴ *Rzeczywisty stan służby zdrowia w USA*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 6, s. 2.

²⁵ S. Jabłońska, *Wsteczny charakter amerykańskiej nauki lekarskiej*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 5, s. 2.

²⁶ Cykl – wówczas noszący nazwę *Z pozółkłych kartek niedawnej historii* – zainicjował artykuł K. Sierpińskiej pt. *Postępowe tradycje farmacji polskiej*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 46, s. 4; kolejne artykuły ukazały się już pod zbiorowym tytułem *Kartki z niedawnej historii* i były to: L. Kaltenbergh, *Ochrona, obrona, strzeżenie, zadbanie*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 1–2, s. 8; L. Kaltenbergh, *„Radosne życie” bez dachów*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 4, s. 8; L. Kaltenbergh, *3-cia Republika podejmuje dziedzictwo II Cesarstwa*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 6, s. 8; L. Kaltenbergh, *Kolorowi nie czują*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 7, s. 4; L. Kaltenbergh, *Dwie brudne afery w czasie brudnych wojen*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 9, s. 4; L. Kaltenbergh, *Wymowne statystyki*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 10, s. 8.

Przed pierwszym Kongresem Nauki Polskiej (1951)²⁷ w artykule *Rozważania przedkongresowe nad rozwojem myśli lekarskiej* autorstwa Jerzego Jakubowskiego²⁸ sugerowano innowacyjną przebudowę nauk lekarskich na zasadach nauki Pawłowa²⁹.

W pierwszej połowie lat 50. hasłem propagandowym nakazanym przez władze resortowe było „wzmocnienie ofensywy ideologicznej w pracy naukowej”³⁰. W tym celu w 1952 r. powołano Komisję Historii Nauk Medycznych Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia, której powierzono sprawę organizacji, koordynacji i kierownictwa wszelkimi poczynaniami badawczymi z zakresu historii medycyny³¹. Jej zadaniem było m.in. podjęcie badań mających na celu wyeksponowanie „postępowych tradycji nauk medycznych w Polsce”³². W tym też duchu na XIV Międzynarodowym Kongresie Historii Medycyny w Rzymie prof. Marcin Kacprzak³³ przedstawił polską powojenną historię medycyny jako „naukę demokratyczną łączącą narody”³⁴.

W polskiej prasie lekarskiej w styczniowym numerze „Polskiego Tygodnika Lekarskiego” z 1951 r. opublikowano artykuł autorstwa

²⁷ 29.06–2.07.1951 r. w Warszawie; na kongresie dokonano analizy i oceny stanu nauki polskiej oraz wypracowano nowe formy organizacyjne; m.in. uchwalono rezolucję w sprawie powołania PAN, *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 2, Warszawa 1984, s. 543.

²⁸ Prof. Łódzkiej akademii medycznej, J. Jakubowski, *Rozważania przedkongresowe nad rozwojem myśli lekarskiej*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 25, s. 4.

²⁹ Zdefiniowanej jako materialistyczno-dialektycznej nauki o jedności ustroju i otaczającego środowiska, J. Jakubowski, *Rozważania przedkongresowe nad rozwojem myśli lekarskiej*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 25, s. 4.

³⁰ *Przemówienie inauguracyjne wiceministra doc. dra Władysława Barcikowskiego (Streszczenie)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 18 s. 2.

³¹ B. Skarżyński, *Problematyka historii medycyny w Polsce Ludowej*, „Archiwum Historii Medycyny” 1957, z. 1–2, s. 2. W 1953 r. zmieniono skład Rady Naukowej, M. Kacprzak, *Z pracy Prezydium Rady Naukowej za okres 1.VI–31.XII 1953 r.: (Fragment przemówienia wygłoszonego przez prof. d-ra Marcina Kacprzaka, przewodniczącego Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 18, s. 2–3.

³² *Plan naukowy na rok 1954: (Wyjątki z referatu dra Stefana Zielińskiego, sekretarza Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 18, s. 2–3.

³³ Marcin Kacprzak (1888–1968), lekarz higienista, specjalista medycyny społecznej; współpracownik sekcji higieny Ligi Narodów, po II wojnie uczestnik prac Światowej Organizacji Zdrowia; prof. Uniwersytetu Łódzkiego i rektor AM w Warszawie; członek Akademii Nauk Medycznych ZSRR; członek PAN; redaktor czasopisma „Zdrowie”, Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), dz. cyt., t. 1, z. 1, autor biogramu J. Fijałek, Warszawa 1991, s. 43–44.

³⁴ M.K., *Z XIV Międzynarodowego Kongresu Historii Medycyny w Rzymie*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 43, s. 3.

prof. Ludwika Zembrzuskiego³⁵ pt.: *Historia medycyny w Związku Radzieckim (Projekty prof. G.A. Rejnberga)*³⁶. Zawarto w nim wytyczne odnoszące się do praktycznej organizacji naukowo-badawczych instytutów lekarskich, podając m.in., że na wykłady z historii medycyny przeznaczono 38 godzin. Ponadto wykłady z tego przedmiotu znajdowały się w programach kursów dokształcających dla lekarzy. Za przykładem prof. Rejnberga wprowadzenie radzieckich innowacji postulowano także w Polsce³⁷. Oczekiwano, że organizacja sowieckiej służby zdrowia – poparta autorytetem profesora historii medycyny L. Zembrzuskiego – stanowić będzie godny wzorzec do naśladowania.

Za pośrednictwem prasy nakłaniano do „zorganizowania prac nad historią nauki w Polsce [...]”³⁸ (J. Berman³⁹). Niemniej jednak zalecano „realizowanie tego wezwania w swoim zakresie, w oparciu o prawa materializmu dialektycznego i historycznego”, które miały uczynić „z nauki historii medycyny rzeczywiście naukę”⁴⁰. Założenia te – wyeksponowane w opublikowanym na łamach „Służby Zdrowia” arty-

³⁵ Ludwik Zembrzuski (1911–1962), prof., lekarz, chirurg, historyk medycyny; w latach 1905–1910 ordynator szpitala dla dzieci przy ul. Kopernika; następnie do 1928 r. lekarz wojskowy; w 1930 r. organizator Zakładu Historii Medycyny na Wydziale Lekarskim UW; w latach 1945–1947 kierownik Katedry Historii Medycyny UMCS w Lublinie; autor: *Rys dziejów chirurgii wojennej polskiej* (1919), *Stużba zdrowia w wojskach starożytnego świata* (1926), *Dzieje chirurgii polskiej* (1930), *Medycyna w dawnej Rosji* (1935), *Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 4, Warszawa 1987, s. 850; Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), dz. cyt., t. 1, z. 3, autor biogramu K. Brożek, Warszawa 1995, s. 125–129.

³⁶ L. Zembrzuski, *Historia medycyny w Związku Radzieckim (Projekty G.A. Rejnberga)*, „Polski Tygodnik Lekarski” 1951, nr 4, s. 135.

³⁷ Zalecano utworzenie przy każdym instytucie badawczo-naukowym tzw. grupy archiwalnej, rozporządzającej dokumentami, zarówno statystycznymi, jak i klinicznymi; uzupełniać ją powinien historyczno-archiwalno-muzealny oddział lekarski zajmujący się m.in. historią medycyny radzieckiej oraz okresu przedrewolucyjnego na tle światowych dziejów medycyny. L. Zembrzuski, *Historia medycyny w Związku Radzieckim (Projekty G.A. Rejnberga)*, „Polski Tygodnik Lekarski” 1951, nr 4, s. 135.

³⁸ F. Widy-Wirski, dz. cyt.; wspomniany artykuł stanowił ponadto fragment *Wstępu do historii medycyny*, wygłoszonego na posiedzeniu Komisji Historii Medycyny Podsekcji Higieny I Kongresu Nauki.

³⁹ Jakub Berman (1901–1984) – polski działacz komunistyczny, wiceprezes Rady Ministrów, poseł na Sejm Ustawodawczy i na Sejm PRL I kadencji, członek Komisji Wojskowej Biura Politycznego KC PZPR, nadzorującej ludowe Wojsko Polskie od maja 1949, *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, t. 3, Warszawa 2001, s. 466–467.

⁴⁰ F. Widy-Wirski, dz. cyt., s. 5.

kule-manifeście Feliksa Widy-Wirskiego⁴¹ pt. *Burżuazyjna historia medycyny – zaprzeczeniem nauki*⁴² – wyznaczyły kierunek rozwoju powojennej historii medycyny.

Działania te doprowadziły jednak do całkowitej likwidacji tej dyscypliny w Polsce⁴³, która nastąpiła po trwającym bezpośrednio po II wojnie krótkim okresie odbudowy katedr i zakładów historii i filozofii medycyny⁴⁴. Sytuację powyższą w latach 50. tłumaczono m.in. stratami wśród historyków medycyny⁴⁵, brakiem warunków do wykształcenia nowej kadry, zniszczeniem warsztatów pracy naukowej i zaniechaniem ich odbudowy po wojnie, stratami wojennymi w archiwach, bibliotekach, muzeach i zbiorach prywatnych⁴⁶, brakiem czasu wynikającym z ogromu prac związanych z odbudową i rozbudową służby zdrowia oraz z rozszerzenia nauczania medycyny

⁴¹ Widy-Wirski Feliks Teodor (1907–1982), prof. dr hab. med., lekarz, polityk, dyrektor Głównej Biblioteki Lekarskiej (1971–1981), twórca systemu naukowej informacji medycznej w Polsce; uczestnik wojny obronnej 1939 r. oraz powstania warszawskiego; „budowniczy nowego ustroju”; od 1945 r. używał nazwiska Widy-Wirski, dodając do własnego pseudonim konspiracyjny; od 1945 r. wojewoda poznański; od 1947 r. podsekretarz stanu w resorcie informacji i propagandy w Rządzie Jedności Narodowej; wiceminister żeglugi; działacz polityczny Związku Polskiej Młodzieży Demokratycznej, przywódca tzw. Lewicy Akademickiej; związany z Narodową Partią Robotniczą – Lewicą i Narodowym Stronnictwem Pracy; członek PPR, następnie PZPR; autor rozprawy habilitacyjnej pt. *Z podstawowych zagadnień historii medycyny. Próba wstępu do naukowej historii medycyny*; redaktor „Biuletynu Głównej Biblioteki Lekarskiej” i Polskiej Bibliografii Lekarskiej; autor prac z zakresu automatyzacji procesów biblioteczno-informacyjnych, integracji usług bibliotecznych i informacyjnych oraz nowoczesnych zasad funkcjonowania zintegrowanego systemu naukowej informacji; pełnomocnik ministra zdrowia ds. naukowej informacji medycznej. J. Kapuścik, *W kręgu lekarzy, uczonych i bibliofilów*, Warszawa 1993, s. 289–294; http://www.gbl.waw.pl/gbl/widy_wirski.php, autor biogramu E. Włostowska [dostęp: 7.10.2016].

⁴² http://www.gbl.waw.pl/gbl/widy_wirski.php, autor biogramu E. Włostowska [dostęp: 7.10.2016].

⁴³ Tradycje historii medycyny w Polsce sięgają pierwszej połowy XVII w., kiedy to (1635) wydano pracę B. Dylągowskiego pt. *Chronologia Medica*. Nauczanie zaś tej dyscypliny na wydziałach lekarskich polskich uniwersytetów datuje się od 1809 r.; pełny rozwój katedr historii medycyny przypadł na okres dwudziestolecia międzywojennego. II wojna światowa przerwała możliwości rozwoju nauki w Polsce, ale nawet w tajnym nauczaniu nie zrezygnowano z wykładów historii medycyny, T. Brzeziński, *History of medicine in Poland, its past, present and future*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1994, nr 3, s. 412, 418.

⁴⁴ T. Brzeziński, *History of medicine in Poland, its past, present and future*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1994, nr 3, s. 412. Ich działalność zawieszono ostatecznie 23.12.1948 r., Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), dz. cyt., t. 1, z. 3, autor biogramu K. Brożek, Warszawa 1995, s. 127.

⁴⁵ Co nie przeszkodziło jednakże w odsunięciu od pracy wspomnianego wcześniej prof. W. Szumowskiego.

⁴⁶ S. Konopka, *Prace z historii medycyny w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej: (Sprawozdanie i wnioski)*, „Archiwum Historii Medycyny” 1957, nr 1–2, s. 277.

praktycznej. W rzeczywistości główną przyczyną była, jak już wspomniano, niezgodność przedwojennego podejścia do historii medycyny z obowiązującym po II wojnie światopoglądem opartym na przesłankach materializmu dialektycznego⁴⁷. Z tego powodu – jak podawał wówczas prof. Bolesław Skarżyński⁴⁸ – Ministerstwo Zdrowia w grudniu 1948 r. zawiesiło wykłady z historii medycyny w Polsce Ludowej i wstrzymało na okres kilku lat nauczanie na wydziałach lekarskich⁴⁹.

Oczekiwano przy tym (prof. L. Zembruski), że wykłady z historii medycyny „pójdą po linii wymagań ideologii materialistycznej”⁵⁰. Wychowania nowego typu lekarza „naukowego materialisty, lekarza postępowca” domagano się m.in. za pośrednictwem publikacji wspomnianego Leona Kaltenbergha pt. *Alarm na posterunku historycznym*⁵¹. Odpowiednio prezentowane fakty z przeszłości miały bowiem przyczynić się do wykreowania „socjalistycznej postawy nowych pokoleń lekarskich”⁵². Na łamach prasy argumentowano, że cel ten można osiągnąć jedynie w oparciu o nowe podstawy wykładów historii medycyny w akademiach medycznych⁵³.

Ostatecznego rozrachunku z przedwrześniową historią medycyny dokonano w latach 1952–1953. Ogromne rozbieżności – co wyraźnie zaakcentowano w artykule *Sprawa dojrzała* L. Kaltenbergha⁵⁴ – dotyczyły książek do nauki tejże dyscypliny. Jedynym zalecanym podręcznikiem, a właściwie – jak wówczas pisano – „pracą mogącą służyć za podręcznik, niepowtarzającą wszystkich grzechów naszej zapatrzonej na zachód historii medycyny”, były *Dzieje kierunków, teorii i doktryn*

⁴⁷ „W okresie międzywojennym historia medycyny była często uprawiana pod takim kątem widzenia, jaki nie da się zastosować w społeczeństwie budującym swój światopogląd na nowych założeniach”, B. Skarżyński, *Problematyka historii medycyny w Polsce Ludowej*, „Archiwum Historii Medycyny” 1957, z. 1–2, s. 2.

⁴⁸ Bolesław Skarżyński (1901–1963) – lekarz, chemik, twórca powojennej szkoły biochemicznej w Krakowie; prof. nadzwyczajny chemii lekarskiej UJ, prof. zw. chemii lekarskiej AM w Krakowie, Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), dz. cyt., t. 1, z. 2, autor biogramu Z. Gajda, Warszawa 1994, s. 92–94.

⁴⁹ Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), dz. cyt., t. 1, z. 2, autor biogramu Z. Gajda, Warszawa 1994, s. 92–94.

⁵⁰ L. Zembruski, *Ucieszyłem się...*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 2, s. 3.

⁵¹ L. Kaltenbergh, *Alarm na posterunku historycznym*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 28, s. 2.

⁵² Tamże.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ L. Kaltenbergh, *Sprawa dojrzała*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 30–31, s. 8.

filozoficznych prof. L. Zembrzuskiego⁵⁵. Dzieło to⁵⁶ rekomendowano na łamach „Służby Zdrowia”, jednocześnie przeciwstawiając je dostępnej wówczas powszechnie „*Fizjologii*” medycyny W. Szumowskiego⁵⁷. Nieprzypadkowo zapewne zastosowano błędne określenie medycyny (zamiast „filozofii” użyto słowa „fizjologia”) w tytule pracy⁵⁸ prof. Szumowskiego. Celem było zdyskredytowanie podręcznika w oczach współczesnych jako „najklasycyjszego przykładu wypaczeń metodologicznych, nie mających nic wspólnego z wymaganiami nauki na obecnym etapie jej rozwoju w Polsce Ludowej”⁵⁹. Rok później (1953) książkę tę publicznej krytyce poddał również Marcin Łyskanowski⁶⁰, pisząc: „nieaktualne i już przebrzmiałe książki o obcej nam filozofii, tak jak np. wydana w 1950 r. książka W. Szumowskiego pt. *Filozofia medycyny*”⁶¹. Stanowisko to uległo zmianie dopiero po 1956 r. Na VIII (a I w powojennej rzeczywistości) Zjeździe Polskich Historyków Medycyny wygłoszono referat (prof. T. Bilikiewicz) o podręcznikach historii medycyny, negujący dotychczasowe, krzywdzące opinie dotyczące prac Wł. Szumowskiego, a *Historję medycyny filozoficznie ujętą: podręcznik dla lekarzy i studentów z ilustracjami* (1935) uznano wówczas za „niewątpliwie najlepszy z dotychczasowych podręczników historii medycyny w Polsce”, i oddzielnym wnioskiem zagwarantowano jego nowe, powojenne wydanie, tym samym potwierdzając ponadczasowość dzieła⁶².

Historia medycyny na łamach „Służby Zdrowia” w latach 1949–1956

Cechą charakterystyczną czasopiśmiennictwa badanego okresu było zamieszczanie zazwyczaj na pierwszych stronach gazet m.in. anonimowo publikowanych „wstępniaków” oraz referatów przesyconych treściami ideologicznymi. Były one najobszerniejsze i zazwy-

⁵⁵ L. Zembrzuski, *Dzieje kierunków, teoryj i doktryn filozoficzno-lekarskich*, Warszawa 1935.

⁵⁶ Domagając się przy tym kolejnego wydania. L. Kaltenbergh, *Sprawa dojrzała*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 30–31, s. 8.

⁵⁷ Tamże.

⁵⁸ Najprawdopodobniej chodziło o wydaną w 1948 r. *Filozofię medycyny* tegoż autora.

⁵⁹ L. Kaltenbergh, *Sprawa dojrzała...*, dz. cyt., s. 8.

⁶⁰ Wówczas student IV roku AM w Warszawie.

⁶¹ M. Łyskanowski, *Student chciałby wiedzieć...*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 4, s. 4.

⁶² St. Szpilczyński, *Zjazd polskich historyków medycyny*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1957, nr 4, s. 756.

Fot. 1. Strona tytułowa czasopisma „Służba Zdrowia”, 1952 r.

czaj zajmowały całą szpaltę czasopisma⁶³. Zamieszczano tzw. artykuły programowe, omawiające przykładowo życie i działalność przywódcy Związku Radzieckiego Józefa Stalina. Podobnie rzecz wyglądała w przypadku czasopisma „Służba Zdrowia” wydawanego od 1949 r. Powszechnie było wówczas promowanie sowieckiej służby zdrowia⁶⁴. Spośród ludzi nauki najczęściej przywoływano postać wspomnianego

⁶³ Np. T. Roźniatowski, *Początki radzieckiej służby zdrowia*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 9, s. 2; A. Goldschmied, *Teoria i praktyka nauk lekarskich przed przełomem*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 20, s. 2; J. Węgierko, *O przodującym kierunku w medycynie*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 40, s. 2; *Konferencja Pawłowowska w Krynicy rozpoczyna nowy etap medycyny polskiej*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 1-2, s. 1; E.I. Smirnow, *Wprowadzić kierunek Pawłowa do nauki i praktyki*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 17, s. 2-3; K.W. Majstrach, *Zagadnienia ochrony zdrowia w świetle nauki Pawłowa (Referat wygłoszony na sesji ochrony zdrowia Moskiewskiego Towarzystwa Higienicznego w dniu 26.IX.1950)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 8, s. 3 i 6.

⁶⁴ *Rys historyczny Akademii Nauk Lekarskich ZSRR*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 13, s. 2; B. Szarecki, *Rozwój służby zdrowia Armii Czerwonej*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 8, s. 2-3; T. Roźniatowski, *Radziecka służba zdrowia w okresie pięciolatek stalinowskich*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 19, s. 2.

sowieckiego uczonego Iwana Pawłowa⁶⁵. Nieprzypadkowo pierwszym artykułem z zakresu historii medycyny był jego krótki biogram⁶⁶. Zdarzało się również, że dane biograficzne innych osobistości uzupełniano treściami ideologicznymi.

Zagadnienia z zakresu historii medycyny i farmacji zamieszczano na jednej z ostatnich stron pisma. Krótkie zazwyczaj artykuły poświęcone były z reguły biografiom znanych lekarzy czy osób związanych z medycyną. Starano się przy tym wyeksponować te osoby, które zasłynęły nie tylko jako naukowcy w dziedzinie nauk medycznych, ale przede wszystkim wyróżniać się mogły swą działalnością społeczną. Pisano m.in. o Rafale Józefie Czerwiakowskim, Mikołaju Koperniku, Karolu Marcinkowskim, Tytusie Chałubińskim, Benedykcie Dybowski, Henryku Jordanie, Ignacym Łukasiewicz, Wojciechu Oczce, Marcelim Nenckim, Ludwiku Rydygierze, Jędrzeju Śniadeckim, Awicennie. Przypominano również te mniej znane bądź zupełnie zapomniane osoby (np. Henryka Dobrzyckiego, Władysława Ołtuśzewskiego). Przywoływano postaci historyczne, uczonych, pisarzy, artystów, np. J.P. Marata⁶⁷, Fryderyka Chopina⁶⁸, Marię Bohuszewiczównę⁶⁹, Marię Skłodowską-Curie i Piotra Curie⁷⁰ itp. Wiele wnoszącym przyczynkiem do związków M. Skłodowskiej-Curie z polską medycyną był artykuł opracowany przez Mieczysława Bonczka⁷¹ – na podstawie niepublikowanej do 1955 r. korespondencji z prof. Walerym Jaworskim w sprawie pozyskania radu dla Uniwersytetu Ja-

⁶⁵ Np. A. Jus, *Przed Konferencją Pawłowską*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 39, s. 3; S. Pietruszewski, *Nauka I.P. Pawłowa i marksistowsko-leninowska teoria odbicia*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 40, s. 3; *Nauka I. P. Pawłowa zrywa z szablonowym podejściem do człowieka: (Przemówienie min. J. Sztachelskiego na otwarciu Konferencji pawłowskiej)*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 1–2, s. 2.

⁶⁶ *Stulecie urodzin I.P. Pawłowa*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 7, s. 2.

⁶⁷ L. Kaltenbergh, *Przyjaciel ludu- wróg tyranów*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 43, s. 4.

⁶⁸ Zagadkową chorobę stanowiącą przyczynę śmierci najwybitniejszego polskiego pianisty starał się wyjaśnić prof. L. Zembrzuski. L. Zembrzuski, *Potężny duch w wątłym ciele: w rocznicę śmierci Chopina 1849–17.X-1955*, „Służba Zdrowia” 1955, nr 42, s. 4.

⁶⁹ L. Kaltenbergh, *Prawdziwa tradycja czerwonokrzyska*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 52, s. 8.

⁷⁰ B. Sabbath, *Na kanwie moich wspomnień o Marii z Skłodowskich i Piotrze Curie*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 16, s. 2–3; Fr. Łukaszyk, *Maria Skłodowska-Curie i znaczenie jej odkrycia dla medycyny*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 27, s. 4.

⁷¹ Asystenta Zakładu Historii Medycyny Akademii Medycznej w Krakowie, M. Bonczek, *Współpraca Marii Curie-Skłodowskiej z medycyną polską: na podstawie niepublikowanych listów: w XX rocznicę śmierci*, „Służba Zdrowia” 1955, nr 28, s. 3.

giellońskiego⁷². Podobnie ciekawą kartę w twórczości znanego polskiego pisarza ukazywał cytowany już L. Kaltenbergh w artykule *Żeromski w przedniej straży służby zdrowia*⁷³. Moralną i społeczną postawę lekarza reprezentował też tytułowy dr Judym z *Ludzi bezdomnych*; natomiast symboliczne „szklane domy” z *Przedwiośnia* poruszały zagadnienia szeroko pojętej opieki społecznej i higieny zdrowotnej. Publikowano zarówno artykuły jednostkowe, jak i bardzo wówczas popularne – cykle artykułów. Pod zbiorowym tytułem pt. *Pionierki służby zdrowia*⁷⁴ autorstwa Kaltenbergha opublikowano cykl prezentujący prekursorki polskiej medycyny. Historii medycyny polskiego oświecenia poświęcono z kolei cykl *Na drogach polskiego Oświecenia*⁷⁵ tegoż autora. Historię polskiej hematologii przybliżył z kolei cykl artykułów prof. Juliana Aleksandrowicza⁷⁶. W cyklu *Lekarze w walce o treść*

⁷² Walery Jaworski, internista, dyrektor Kliniki Chorób Wewnętrznych UJ w Krakowie; za pośrednictwem M. Skłodowskiej-Curie czynił starania o pozyskanie radu dla UJ w celu przeprowadzenia szerszych badań naukowych i zastosowania go w leczeniu. M. Bonczek, dz. cyt., s. 3.

⁷³ L. Kaltenbergh, *Żeromski w przedniej straży służby zdrowia*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 51, s. 4.

⁷⁴ Pierwszy przedstawiał ewolucję roli kobiety w dziejach wojennej służby zdrowia, L. Kaltenbergh, *Na szczytach mitologii*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 10, s. 3; drugi traktował o udziale dwóch Polek: Zofii Barwinkówny i Marceliny Jawoyszówny w paryskiej Wiośnie Ludów, L. Kaltenbergh, *Na wiosennej barykadzie wolności*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 11, s. 4; trzeci ukazywał kobiety na tle wydarzeń powstania styczniowego 1863 r., przywołując m.in. Ewę Horyniec, Martę Rogala i Małgorzatę Bianiasównę, L. Kaltenbergh, *W służbie siermięgi przeciw kontuszowi*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 12, s. 4; kolejny to wspomnienie samowważnych pielęgniarek, walczących po stronie Komuny Paryskiej (1871): Mączyńskiej, Napiórkowskiej, Kozickiej i Wróblewskiej, L. Kaltenbergh, *Pod sztandarem przyszłości*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 18, s. 4; piąty dotyczył rewolucji 1905 r., z braku źródeł przytoczone zostało jedynie nazwisko ochotniczej pielęgniarki Katarzyny Bielawskiej, L. Kaltenbergh, *Legion bezimienny*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 21, s. 4; szósty traktował o udziale kobiet w działaniach opiekuńczo-pielęgniarskich podczas rewolucji październikowej 1917 r., m.in. pielęgniarki Rozalii Koralskiej, L. Kaltenbergh, *Na progu nowej epoki*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 45, s. 49; zamykający cykl artykuł dotyczył ostatniej wojny, czyli okresu stosunkowo bliskiego; zawierał biogram lekarki Gwardii Ludowej Heleny Wolff, pseudonim dr Anka, L. Kaltenbergh, *Ostatnie ogniwo tradycji*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 45, s. 8.

⁷⁵ L. Kaltenbergh, *Na drogach polskiego oświecenia (I)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 28, s. 6; L. Kaltenbergh, *Na drogach polskiego oświecenia (II)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 29, s. 4; L. Kaltenbergh, *Na drogach polskiego oświecenia (III)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 31, s. 4; L. Kaltenbergh, *Na drogach polskiego oświecenia (IV)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 32, s. 4; L. Kaltenbergh, *Na drogach polskiego oświecenia (V)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 34, s. 4; L. Kaltenbergh, *Na drogach polskiego oświecenia (VI)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 36, s. 4.

⁷⁶ Elementem łączącym były dotyczące hematologii tytuły poszczególnych artykułów, J. Aleksandrowicz, *Hematologia polska w połowie XIX stulecia*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 28, s. 4; J. Aleksandrowicz, *Co wiedział lekarz o krwi w XVII i XVIII wieku*,

literacką prezentowano niemedyczne aspekty biografii znanych lekarzy. W pierwszym artykule przedstawiono Zygmunta Kramsztyka, Guy-Maupassanta, Władysława Matlakowskiego, Czechowa, S. Gołuszewa⁷⁷. Kolejne trzy artykuły z tego cyklu w całości poświęcono Tadeuszowi Boy-Żeleńskiemu⁷⁸. L. Kaltenbergh w pierwszym cyklu w 1950 r. *Lekarze na fali historii* zatytułowanym *Przyjaciel ludu – wróg tyranów* przywołał postać jednego z przywódców wielkiej rewolucji francuskiej, a jednocześnie lekarza J.P. Marata⁷⁹.

Na uwagę zasługiwał również cykl M. Łyskanowskiego zatytułowany *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej*⁸⁰, poruszający ciekawą, jak wówczas pisano, tematykę fałszerstw bądź niedopatrzeń dotyczących postrzegania medycyny polskiej przez zagranicznych historyków medycyny zjawiska przywłaszczania wynalazków na polu medycyny.

W siódmym numerze „Służby Zdrowia” z 1955 r. zarekomendowano kolejny cykl artykułów przywołujących sylwetki lekarzy polskich, „nie tylko najwybitniejszych, ale również nieznanymi, którzy przyczynili się do podniesienia stanu zdrowia ludności lub wprowadzili pewne ulepszenia w służbie zdrowia”⁸¹. Zakładano przy tym, że teksty – pisane w większości przez pracowników Zakładu Historii Medycyny

„Służba Zdrowia” 1954, nr 30, s. 4; J. Aleksandrowicz, *Hematologia polska w drugiej połowie XIX wieku*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 31, s. 4; J. Aleksandrowicz, *Hematologia polska na przełomie XIX i XX wieku*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 32, s. 4; J. Aleksandrowicz, *Hematologia polska w okresie międzywojennym*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 45, s. 4; lekarz internista, hematolog, prof. n. med., filozof medycyny, autor wielu podręczników lekarskich, rozdziałów w specjalistycznych monografiach oraz książek popularnonaukowych; założyciel czasopisma hematologicznego „Hematologica Cracoviensis”, późniejsze „Hematologica Polonica”; założyciel i wieloletni przewodniczący Komisji Ochrony Zdrowia Społecznego PAN oraz Krakowskiego Polskiego Towarzystwa Higieny Psychiczej, *Kto jest kim w polskiej medycynie: informator biograficzny*, Warszawa 1987, s. 33.

⁷⁷ L. Kaltenbergh, *Lekarze w walce o treść literacką*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 3, s. 4.

⁷⁸ L. Kaltenbergh, *Na pograniczu dwóch pokoleń i dwu kultur*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 4; L. Kaltenbergh, *Szyderca, oponent, moralista*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 16, s. 4; L. Kaltenbergh, *Mędrzec – wychowawca*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 22, s. 4.

⁷⁹ L. Kaltenbergh, *Przyjaciel ludu – wróg tyranów*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 43, s. 4.

⁸⁰ M. Łyskanowski, *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (I)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 9, s. 4; kolejne ukazały się: M. Łyskanowski, *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (II)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 10, s. 4; M. Łyskanowski, *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (III)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 11, s. 4; M. Łyskanowski, *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (IV)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 12, s. 4.

⁸¹ S. Konopka, *Franciszek Józef Kleszczewski lekarz górniczy w połowie XIX wieku*, „Służba Zdrowia” 1955, nr 7, s. 4.

AM w Warszawie, Krakowie i Poznaniu – miały być „podane w formie przystępnej, jednakże z zachowaniem charakteru naukowego, w oparciu o liczne źródła”. Pierwszym z nich była zajmująca połowę szpalty biografia Franciszka Józefa Kleszewskiego, lekarza górniczego z XIX w., autorstwa prof. S. Konopki⁸². Pewną nowością okazała się, zapowiadana wcześniej, a dołączona do publikacji bibliografia. Można przypuszczać, że artykuł inicjujący ów cykl stanowić miał wzorzec do naśladowania, a jego autorem nieprzypadkowo był najwybitniejszy polski bibliograf polskiej literatury z zakresu medycyny.

Liczbę artykułów dotyczących bezpośrednio bądź pośrednio (artykuły programowe, propagandowe i wstępniaki) historii medycyny w Polsce opublikowanych w „Służbie Zdrowia” w latach 1949–1956 ujęto w tabeli 1.

Tab. 1. Liczba artykułów dotyczących historii medycyny opublikowanych w „Służbie Zdrowia” w latach 1949–1956

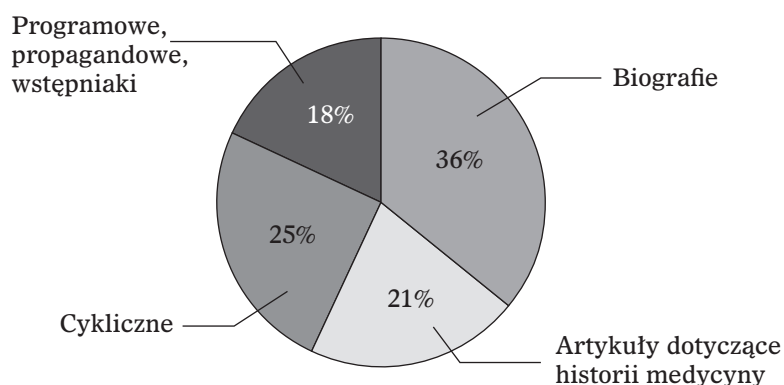
Rok	Artykuły biograficzne	Artykuły dotyczące historii medycyny	Artykuły cykliczne	Artykuły programowe, propagandowe, wstępniaki	Razem
1949	6	4	0	4	14
1950	8	2	8	8	26
1951	8	4	11	11	34
1952	10	2	5	4	21
1953	12	1	5	3	21
1954	11	12	9	0	32
1955	2	5	6	1	14
1956	5	7	0	0	12
Razem	62	37	44	31	174

Źródło: opracowanie na podstawie obliczeń autorki.

Z analizy tabeli 1 wynika, że w latach 1949–1956 na łamach „Służby Zdrowia” opublikowano łącznie 174 artykuły dotyczące historii medycyny, z czego 31 artykułów stanowiących 18% zawierało treści ideologiczno-propagandowe. Pozostałe dotyczyły bezpośrednio historii medycyny i były to odpowiednio: biografie stanowiące najwięcej,

⁸² Tamże.

bo aż 36%, oraz artykuły cykliczne (25%) i artykuły dotyczące jednego tematu (21%). Największą liczbę artykułów światopoglądowych opublikowano w latach 1950–1951 (odpowiednio: 8 i 11), co – jak można przypuszczać – przypadło na okres najbardziej intensywnej walki ideologicznej. Zaistniałą sytuację przedstawiono na rycinie 1.

Ryc. 1. Liczba artykułów dotyczących historii medycyny opublikowanych w „Służbie Zdrowia” w latach 1949–1956, w %

Źródło: opracowanie własne.

W badanym okresie historią medycyny zajmowali się nie tylko zawodowi historycy, lecz także – co zaznaczył już w 1957 r. prof. S. Konopka – „historycy amatorzy”⁸³. Stwierdzenie to, odważne w swej treści, było wypowiedziane już w okresie odwilży.

Na łamach „Służby Zdrowia” publikowali zarówno historycy medycyny, jak i lekarze (m.in. prof. S. Konopka, prof. L. Zembrzuski, prof. J. Aleksandrowicz, prof. B. Skarżyński⁸⁴, prof. Marcin Kacprzak, prof. Jerzy Jakubowski, prof. Tadeusz Kielanowski, prof. Witold J. Orłowski, Mieczysław Bonczek, Michał Hanecki⁸⁵, Henryk Gaertner, St. Sterkowicz, Józef Jankowiak, M. Świdorski), pracownicy

⁸³ S. Konopka, *Prace z historii medycyny w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej: (Sprawozdanie i wnioski)*, „Archiwum Historii Medycyny” 1957, nr 1–2, s. 282.

⁸⁴ Lekarz, biochemii, historyk medycyny, pełny biogram w: Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), dz. cyt., t. 1, z. 2, autor biogramu E. Kucharz, Warszawa 1994, s. 92–94.

⁸⁵ Reprezentant Polski na XIV Kongresie Historii Medycyny w Rzymie 1954. M.K., *Z XIV...*, dz. cyt., s. 3. Historyk medycyny, lekarz, historyk, kierownik Katedry i Zakładu Historii Medycyny, pełny biogram w: Z. Podgórska-Klawe (red.), B. Urbanek (oprac.), dz. cyt., t. 1, z. 2, autor biogramu Z. Gajda, Warszawa 1994, autor biogramu J. Jeszke, s. 52–54.

Tab. 2. Autorzy największej liczby artykułów opublikowanych na łamach czasopisma „Służba Zdrowia” w latach 1949–1956

Autor/Rok	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	Razem
Kaltenbergh Leon	1	11	12	8	1				33
Łyskanowski Marcin				1	12	13	2		28
Artykuły bez podpisu	5	2	3	2	2	3	1	2	20
Zembrzusi Ludwik			8	5	1		1	2	17
Aleksandrowicz Julian						5			5
Smoluchowski Adam	2	1							3
Roźniatowski Tadeusz	2			1					3
Konopka Stanisław					1		1		3
Schnitter Borys			1				2		2
Węgierko Jakub	1	1							2
Romanowski Henryk				1	1				2
Gaertner Henryk						2			2
Łuczkiwicz Mieczysław						2			2
Olbrychski Fr.		2							2
Widy-Wirski Feliks			2						2
Pozostałe artykuły*	4	9	8	3	2	7	7	8	48
Łączna liczba artykułów	15	26	34	21	20	32	14	12	174

* Dotyczy autorów pojedynczych artykułów w omawianym okresie.

Źródło: opracowanie na podstawie obliczeń autorki.

Główniej Biblioteki Lekarskiej, np. Zofia Biernacka⁸⁶, a nawet studenci medycyny, np. M. Łyskanowski⁸⁷. Osobną kategorię autorów stanowili lekarze zajmujący się polityką, wyróżniali się tu F. Widy-Wirski

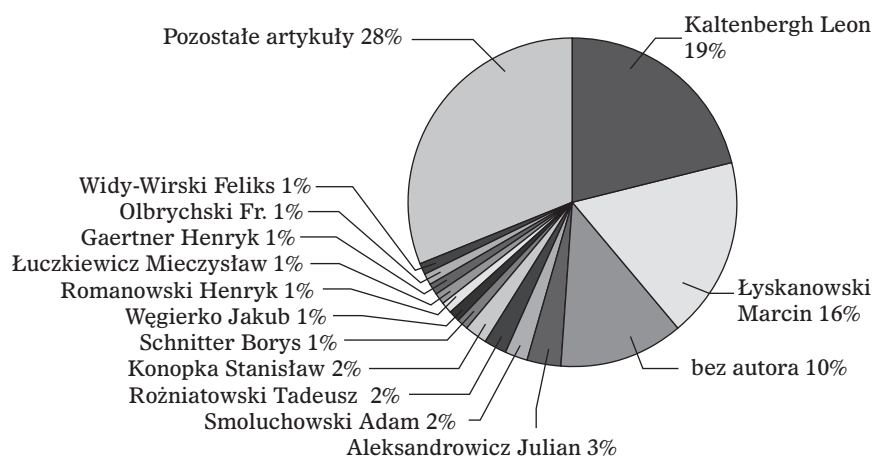
⁸⁶ „Służba Zdrowia” 1955, nr 10, s. 4.

⁸⁷ „Służba Zdrowia” 1955, nr 19, s. 4. Marcin Łyskanowski (1930–2013), prof., lekarz psychiatra, historyk medycyny i nauczyciel akademicki; kierownik Zakładu Historii Medycyny AM (1972–2001), prezes ZG Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny (1972–1977); współzałożyciel i prezes Unii Polskich Pisarzy Medyków, członek Międzynarodowego Towarzystwa Historii Medycyny; zastępca redaktora naczelnego „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” (1977–1993), członek Komisji Historii Nauki i Techniki PAN, prozaik, https://pl.wikipedia.org/wiki/Marcin_Łyskanowski [dostęp: 7.10.2016]. W 1954 r. na 24 teksty dotyczące historii medycyny aż 11 były jego autorstwa.

i L. Kaltenbergh. Zamieszczano także artykuły autorów z ościennych państw, a w szczególności ZSRR⁸⁸.

Zdarzały się również artykuły bez podpisu, najczęściej były to cytowane już wstępniaki i biografie uczonych z tzw. Kraju Rad.

Najwięcej, bo 33 artykuły opublikował dr L. Kaltenbergh. M. Łyskanowski (ówczesny student medycyny) – 28 artykułów, a 20 artykułów opublikowano bez wskazań autorskich. 17 wyszło spod pióra prof. L. Zembrzuskiego, a 5 było autorstwa prof. J. Aleksandrowicza. Po 3 artykuły opublikowali lekarze: Adam Smoluchowski, T. Roźniatowski i S. Konopka. 2 artykuły opublikowali: Borys Schnitter, J. Węgierko, Henryk Romanowski, Henryk Gaertner, Mieczysław Łuczowski, Fr. Olbrychski i F. Widy-Wirski. 48 autorów opublikowało po jednym artykule. Zobrazowaniem tabeli 2 jest rycina 2.

Ryc. 2. Autorzy największej liczby artykułów opublikowanych na łamach czasopisma „Służba Zdrowia” w latach 1949–1956

Źródło: opracowanie własne.

W wyniku kwerendy i szczegółowej analizy ustalono, że w badanym okresie na łamach czasopisma nie publikowano dużych objętościowo artykułów prasowych z zakresu historii medycyny. Potwierdzono tym samym spostrzeżenia prof. S. Konopki, który pisał m.in.:

⁸⁸ Autor pełnił wówczas funkcję dyrektora Instytutu Neurochirurgii im. N. Burdenki, był również członkiem korespondentem Akademii Nauk Medycznych ZSRR. B. Jegorow, *Wybitny chirurg radziecki (w 5-lecie śmierci Nikołaja Burdenki)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 44, s. 6.

„pominę [...] drobne artykuły, nie wnoszące nic nowego, drukowane w takich czasopismach, jak «Służba Zdrowia», «Wiadomości Lekarskie», «Problemy» i in. Pominę również nazwiska autorów tych rozpraw i artykułów, gdyż było ich wielu, a wyliczanie nazwisk zajęłoby zbyt dużo miejsca”⁸⁹. Okres ten określono już w 1957 r. jako „lata przykrego zastoju”⁹⁰. W prasie omawianego okresu, w tym również w „Służbie Zdrowia”, obowiązywała bowiem zasada bezgranicznego podporządkowania partii rządzącej utożsamianej z władzą. Charakteryzowało ją duże nasycenie treściami ideologiczno-propagandowymi, wszechobecna tzw. propaganda sukcesu i kult jednostki.

Reaktywacja działalności zakładów naukowych, jak też utworzenie Polskiego Towarzystwa Historii Medycyny oraz przywrócenie na wydziałach lekarskich wykładów i egzaminów z zakresu historii medycyny było możliwe dopiero po okresie „odwilży” 1956 r.⁹¹

Bibliografia

Aleksandrowicz J., *Co wiedział lekarz o krwi w XVII i XVIII wieku*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 30.

Aleksandrowicz J., *Hematologia polska na przełomie XIX i XX wieku*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 32.

Aleksandrowicz J., *Hematologia polska w drugiej połowie XIX wieku*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 31.

Aleksandrowicz J., *Hematologia polska w okresie międzywojennym*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 45.

Aleksandrowicz J., *Hematologia polska w połowie XIX stulecia*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 28.

Bonczek M., *Współpraca Marii Curie-Skłodowskiej z medycyną polską: na podstawie niepublikowanych listów: w XX rocznicę śmierci*, „Służba Zdrowia” 1955, nr 28.

⁸⁹ S. Konopka, *Prace z historii medycyny w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej: (Sprawozdanie i wnioski)*, „Archiwum Historii Medycyny” 1957, nr 1–2.

⁹⁰ St. Szpilczyński, *Zjazd polskich historyków medycyny*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1957, nr 4, s. 755.

⁹¹ W 1957 r. na VIII (a pierwszym w powojennej rzeczywistości) Zjeździe Polskich Historyków Medycyny zwrócono uwagę na potrzebę i sposób reaktywowania katedr historii medycyny; omówiono dotychczasowy stan badań i zakres historii medycyny oraz postulowano rozdzielenie wspólnej – do tej pory – katedry dla organizacji służby zdrowia i historii medycyny. St. Szpilczyński, dz. cyt., s. 756. Dodać należy, że z „niewiadomych” powodów proces likwidacji katedr i zakładów historii medycyny został na początku XXI w. niejako „wznowiony” i trwa do dzisiaj (uzupełnienie redakcji).

- Brzeziński T., *History of medicine in Poland, its past, present and future*, „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny” 1994, nr 3.
- Caregorogcew G.J., *Materializm dialektyczny a medycyna*, Warszawa 1966.
- Cześninowa M., *Nasi naczelni*, „Służba Zdrowia” 1959, nr 12–13.
- Dr. Med. Leon Uszkiewicz: *Przemówienie żałobne wicem. Zdrowia dr B. Bednarskiego, Przemówienie sekretarza Zarządu Gł. ZZPSZ M. Godlewskiego*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 19.
- Dz. Urz. MZ 1949, nr 22, poz. 165.
- Encyklopedia Powszechna PWN*, T. 2, Warszawa 1984.
- Encyklopedia Powszechna PWN*, Warszawa 1985.
- Encyklopedia Powszechna PWN*. T. 4, Warszawa 1987.
- Encyklopedia Powszechna PWN*. T. 2, Warszawa 1984.
- Goldschmied A., *Teoria i praktyka nauk lekarskich przed przełomem*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 20.
- Habielski R., *Zatrzaśnięte wieko: zniszczenie mediów*, [w:] A. Skwora, A. Niziołka (red.), *Biblia dziennikarstwa*, Warszawa 2010.
- Hausmanowa I., *Kierunek rozwoju nauk lekarskich, Po Kongresie Nauki*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 28.
- Jabłońska S., *Wsteczny charakter amerykańskiej nauki lekarskiej*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 5.
- Jakubowski J., *Rozważania przedkongresowe nad rozwojem myśli lekarskiej*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 25.
- Jegorow B., *Wybitny chirurg radziecki (w 5-lecie śmierci Nikołaja Burdenki)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 44.
- Jus A., *Przed Konferencją Pawłowowską*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 39.
- Kacprzak M., *Z pracy Prezydium Rady Naukowej za okres 1.VI–31. XII 1953 r.: (Fragment przemówienia wygłoszonego przez prof. d-ra Marcina Kacprzaka, przewodniczącego Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 18.
- Kaltenbergh L., *Kolorowi nie czują*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 7.
- Kaltenbergh L., *Ochrona, obrona, strzeżenie, zadbanie*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 1–2.
- Kaltenbergh L., *„Radosne życie” bez dachów*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 4.
- Kaltenbergh L., *3-cia Republika podejmuje dziedzictwo II Cesarstwa*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 6.

- Kaltenbergh L., *Alarm na posterunku historycznym*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 28, s. 2.
- Kaltenbergh L., *Dwie brudne afery w czasie brudnych wojen*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 9, s. 4.
- Kaltenbergh L., *Legion bezimienny*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 21.
- Kaltenbergh L., *Lekarze w walce o treść literacką*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 3.
- Kaltenbergh L., *Mędrzec – wychowawca*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 22.
- Kaltenbergh L., *Na drogach polskiego oświecenia (I)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 28.
- Kaltenbergh L., *Na drogach polskiego oświecenia (II)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 29.
- Kaltenbergh L., *Na drogach polskiego oświecenia (III)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 31.
- Kaltenbergh L., *Na drogach polskiego oświecenia (IV)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 32.
- Kaltenbergh L., *Na drogach polskiego oświecenia (V)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 34.
- Kaltenbergh L., *Na drogach polskiego oświecenia (VI)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 36.
- Kaltenbergh L., *Na pograniczu dwóch pokoleń i dwu kultur*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 4.
- Kaltenbergh L., *Na progu nowej epoki*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 45.
- Kaltenbergh L., *Na szczytach mitologii*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 10.
- Kaltenbergh L., *Na wiosennej barykadzie wolności*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 11.
- Kaltenbergh L., *Ostatnie ogniwo tradycji*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 45.
- Kaltenbergh L., *Pod sztandarem przyszłości*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 18.
- Kaltenbergh L., *Prawdziwa tradycja czerwonokrzyska*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 52.
- Kaltenbergh L., *Przyjaciół ludu- wróg tyranów*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 43.
- Kaltenbergh L., *Sprawa dojrzała*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 30–31.
- Kaltenbergh L., *Szyderca, oponent, moralista*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 16.

- Kaltenbergh L., *W służbie siermięgi przeciw kontuszowi*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 12.
- Kaltenbergh L., *Wymowne statystyki*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 10.
- Kaltenbergh L., *Żeromski w przedniej straży służby zdrowia*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 51.
- Kapuścik J., *W kręgu lekarzy, uczonych i bibliofilów*, Warszawa 1993.
- Konferencja Pawłowowska w Krynicy rozpoczyna nowy etap medycyny polskiej*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 1–2.
- Konopka S., *Franciszek Józef Kleszczewski lekarz górniczy w połowie XIX wieku*, „Służba Zdrowia” 1955, nr 7.
- Konopka S., *Prace z historii medycyny w pierwszym dziesięcioleciu Polski Ludowej: (Sprawozdanie i wnioski)*, „Archiwum Historii Medycyny” 1957, nr 1–2.
- Kto jest kim w polskiej medycynie: informator biograficzny*, Warszawa 1987.
- Lipińska M., *Średnie szkolnictwo medyczne w Polsce w opinii prasy zawodowej w latach 1948–1961 na przykładzie szkolnictwa pielęgniarskiego, położniczego i farmaceutycznego: praca doktorska*, pod kierunkiem prof. dr hab. B. Urbanek, Warszawa 2014.
- Łojek J., Myśliński J., Władyka W., *Dzieje prasy polskiej*, Warszawa 1988.
- Łukaszczyk F., *Maria Skłodowska-Curie i znaczenie jej odkrycia dla medycyny*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 27.
- Łyskanowski M., *Podkreślać elementy postępu w tradycjach medycyny polskiej*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 42.
- Łyskanowski M., *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (I)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 9.
- Łyskanowski M., *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (II)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 10.
- Łyskanowski M., *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (III)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 11.
- Łyskanowski M., *Przywróćmy świetność tradycji medycyny polskiej (IV)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 12.
- Łyskanowski M., *Student chciałby wiedzieć...*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 4.
- M.K., *Z XIV Międzynarodowego Kongresu Historii Medycyny w Rzymie*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 43.
- Majewski J., *Płk prof. zw. dr hab. n. med. Tadeusz Brzeziński*, „Farmacja Polska” 2010, nr 4.

- Majstrach K.W., *Zagadnienia ochrony zdrowia w świetle nauki Pawłowa (Referat wygłoszony na sesji ochrony zdrowia Moskiewskiego Towarzystwa Higienicznego w dniu 26.IX.1950)*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 8.
- Mała encyklopedia zdrowia*, Warszawa 1957.
- Nauka I. P. Pawłowa zrywa z szablonowym podejściem do człowieka: (Przemówienie min. J. Sztachelskiego na otwarcie Konferencji pawłowskiej), „Służba Zdrowia” 1952, nr 1–2.
- Nauka polska na nowych drogach: Streszczenie referatu prof. dr Jana Dembowskiego*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 27.
- Nauka w służbie narodu i pokoju*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 27.
- Pietruszewski S., *Nauka I.P. Pawłowa i marksistowsko-leninowska teoria odbicia*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 40.
- Plan naukowy na rok 1954: (Wyjątki z referatu dra Stefana Zielińskiego, sekretarza Rady Naukowej przy Ministrze Zdrowia)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 18.
- Podgórska-Klawe Z. (red.), oprac. Urbanek B., *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku, T. 1, z. 1*, autor biogramu E. Kucharz, Warszawa 1991.
- Podgórska-Klawe Z. (red.), oprac. Urbanek B., *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku, T. 1, z. 2*, autor biogramu Z. Gajda, Warszawa 1994.
- Podgórska-Klawe Z. (red.), oprac. Urbanek B., *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku, T. 1, z. 3*, autor biogramu K. Brożek, Warszawa 1995.
- Podgórska-Klawe Z. (red.), oprac. Urbanek B., *Słownik biograficzny polskich nauk medycznych XX wieku, T. 2, z. 1*, autor biogramu M. Lembas-Sznabel, Warszawa 1997.
- Przemówienie inauguracyjne wiceministra doc. dra Władysława Barcikowskiego (Streszczenie)*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 18.
- Roszkowski W., *Najnowsza historia Polski 1945–1980*, Warszawa 2003.
- Roźniatowski T., *Początki radzieckiej służby zdrowia*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 9.
- Roźniatowski T., *Radziecka służba zdrowia w okresie pięciolatek stalinowskich*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 19.
- Rys historyczny Akademii Nauk Lekarskich ZSRR*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 13.

- Rzeczywisty stan służby zdrowia w USA, „Służba Zdrowia” 1949, nr 6.
- Rzepa T., *Problematyka tekstów psychologicznych z okresu trudnego nie tylko dla polskiej psychologii*, „Postępy Psychiatrii i Neurologii” 2006, nr 3.
- Sabath B., *Na kanwie moich wspomnień o Marii z Skłodowskich i Piotrze Curie*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 16.
- Sierpińska K., *Postępowe tradycje farmacji polskiej*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 46.
- Skarżyński B., *Problematyka historii medycyny w Polsce Ludowej*, „Archiwum Historii Medycyny” 1957, z. 1–2.
- „Służba Zdrowia” 1949, nr 1.
- „Służba Zdrowia” 1955, nr 10.
- „Służba Zdrowia” 1955, nr 19.
- Smirnow E.I., *Wprowadzić kierunek Pawłowa do nauki i praktyki*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 17.
- Sokół Z., Ciborska E., *Dziennikarze z władzą nie zawsze w parze*, „Rocznik Historii Prasy Polskiej” 2001, z.1.
- Stulecie urodzin I.P. Pawłowa*, „Służba Zdrowia” 1949, nr 7.
- Szabuniewicz B., *Zarys fizjologii człowieka, cz. II*, Gdańsk 1957.
- Szarecki B., *Rozwój służby zdrowia Armii Czerwonej*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 8.
- 600 lekarzy złożyło hołd Kopernikowi*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 46.
- Szpilczyński S., *Zjazd polskich historyków medycyny*, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1957, nr 4.
- Szumowski W., *Historia medycyny filozoficznie ujęta*, Kęty 2008.
- Titkow W., *Radziecka nauka medyczna przodującą nauką na świecie*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 7.
- Uszkiewicz L., *Pawłowizm oznacza również walkę ideologiczną*, „Służba Zdrowia” 1952, nr 7.
- Węgierko J., *O przodującym kierunku w medycynie*, „Służba Zdrowia” 1950, nr 40.
- Widy-Wirski F., *Burżuazyjna historia medycyny – zaprzeczeniem nauki*, „Służba Zdrowia” 1951, nr 25.
- Wielka Encyklopedia Powszechna PWN. T. 3*, Warszawa 2001.
- Wielka Encyklopedia Powszechna PWN. T. 17*, Warszawa 2003.
- [Wilczyński H.] (hw), *Ważne zadania czasopism lekarskich*, „Służba Zdrowia” 1954, nr 17.

Witamy I Kongres Nauki Polskiej, „Służba Zdrowia” 1951, nr 26.

Zembrzuski L., *Dzieje kierunków, teoryj i doktryn filozoficzno-lekarskich*, Warszawa 1935.

Zembrzuski L., *Historia medycyny w Związku Radzieckim (Projekty G.A. Rejnberga)*, „Polski Tygodnik Lekarski” 1951, nr 4.

Zembrzuski L., *Potężny duch w wątłym ciele: w rocznicę śmierci Chopina 1849–17.X.1955*, „Służba Zdrowia” 1955, nr 42.

Zembrzuski L., *Ucieszyłem się...*, „Służba Zdrowia” 1953, nr 2.

Summary

The history of medicine in “The Health Service Journal” between 1949–1956

The objective of the article was to present the history of medicine in Poland based on the opinions published in “The Health Service” magazine keeping in mind the influence of political transition happening in period of 1949–1956. In the press of the period in question, the principle of the boundless subordination of the ruling party was fully applied. It was characterized by great amount of ideological content and propaganda both of which were ubiquitous at that time. It was so-called propaganda of success and cult of personality.

The analysed articles included only those, which were in any way related to the subject of the history of medicine in Poland during the period considered. The study proved that in the discussed period there were no large-volume press articles on the history of medicine. A total of 174 articles were published on the history of medicine, of which 31 articles representing 18% contained propaganda and ideological content. The remaining ones were directly related to the history of medicine and were respectively biographies representing the highest number of 36% as well as cyclic articles (25%) and a single topic articles (21%). The highest number of literary articles was published between 1950 and 1951 (respectively: 8 and 11), which – as one might suspect – was the period of the most intense ideological struggle.